

РОЗДІЛ VI. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАВЧАННЯ ДИСЦИПЛІН ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОГО ЦИКЛУ

УДК 373.5.016:57

С. С. Агапшук

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВИКОРИСТАННЯ ВЧИТЕЛЯМИ БІОЛОГІЇ ДИСКУСІЙ НА УРОКАХ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

В статті розкриваються особливості використання дискусій як форми організації навчально-виховної діяльності з біології в основній школі. Проаналізовано місце дискусій у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених. З'ясовано ставлення вчителів біології до дискусійної форми навчання та визначено ступінь їх обізнаності з методикою організації та проведення дискусій. Визначено перспективи та шляхи здійснення подальших досліджень з оптимізації використання дискусій на уроках біології в основній школі з метою підвищення пізнавальної активності, самостійності та компетентності учнів.

Ключові слова: навчально-виховний процес, пізнавальна діяльність, самостійність, компетентність, конфліктостійкість, дискусія, форма навчання, анкетування.

Постановка проблеми. Сучасний ритм життя вимагає від людей все більш активної соціальної позиції. Той, хто не встигає за швидкоплинністю соціальних процесів, зменшує свої шанси на досягнення успіху та реалізацію життєвих цілей. Тож одним із головних завдань сучасної шкільної освіти має бути формування активної, впевненої в собі особистості.

Традиційна система навчання спрямована, здебільшого, на повідомлення учням готових знань з метою їх засвоєння та подальшого відтворення. Проте, видатні педагоги вже давно дійшли висновку, що метою освіти має бути не лише засвоєння інформації, а й оволодіння навичками її здобування та аналізу, формулювання висновків та обґрунтування власної позиції. Отже, активна життєва позиція майбутніх випускників шкіл формується шляхом активізації їх навчально-пізнавальної діяльності на уроках.

Упровадження дискусій у навчально-виховний процес є не лише способом активізації та інтенсифікації навчальної діяльності учнів, а й шляхом формування комунікативних компетенцій учнів, що є запорукою успішної суспільної взаємодії.

Аналіз актуальних досліджень. У науковій літературі з психології та педагогіки все більше уваги приділяється питанням застосування комунікативних технологій у процесі навчання. Так, Н. О. Хупарцева розкриває роль евристичних бесід у формуванні психіки учнів [10]. Н. І. Третьяк наголошує на необхідності формування почуття власної гідності в школярів, а успішна участь у дискусії значно підвищує самооцінку учнів [9].

Гармонійному психічному розвитку підлітків сприяє активне спілкування з представниками референтної групи, тому атмосфера в учнівському колективі має неабияке значення. Саме тому Н. В. Стельмах досліджує значення громадської думки в колективі [8]. За допомогою впровадження дискусій можна формувати в учнів навички конструктивної критики та висловлювання власної думки всупереч громадській. У цьому ж напрямі спрямовані дослідження Т. В. Дрожжиної, яка наголошує на необхідності формування в підлітків конфліктологічних компетенцій [4].

Представники зарубіжної педагогічної спільноти, серед яких Д. Джонсон, також підтримують думку про необхідність реалізації навчально-виховної діяльності у співпраці не лише вчителя з учнями, а й самих учнів між собою, що вкотре підтверджує ефективність групових та фронтальних дискусій на уроках [3].

В. О. Киричук досліджує умови стимулювання соціально-комунікативної активності школярів, серед яких важливе місце займає стимулювання до конструктивного, впорядкованого спілкування на уроці [5]. Діалогічному навчанню як формі активної пізнавальної діяльності школярів присвячує свої дослідження Н. О. Чувасова. Є. М. Крутій розкриває безпосередній вплив діалогічного навчання на інтелектуальний розвиток школярів [6].

Вплив методів на формування в учнів умінь доводити власну думку висвітлює у своїх дослідженнях Д. Г. Бутко [2].

Н. О. Михальчук розглядає дискусію як окрему форму навчання та приділяє особливу увагу дослідженню саме психологічних умов її ефективності [7].

У цілому, аналіз наукових досліджень підтверджує інтерес учених до дискусії як окремої педагогічної категорії, проте все ж недостатньо висвітленою залишається проблема впровадження дискусій у процес навчання предметів природничого циклу, зокрема біології.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей використання вчителями дискусій на уроках біології в основній школі. Адже з'ясування

ставлення вчителів до даної форми навчання дозволить визначити психолого-педагогічні умови підвищення ефективності дискусій і виокремити подальші напрями досліджень.

Виклад основного матеріалу. У попередніх дослідженнях нами було проведено анкетування та визначено ступінь обізнаності школярів з поняттям «дискусія». З'ясовано, що лише 7% учнів може дати чітке визначення поняття та 27% можуть сформулювати відмінності між дискусією та суперечкою [1]. Також учням було поставлено запитання «З якими з видів проведення уроку біології ви знайомі на власному досвіді?» та запропоновані наступні варіанти відповідей:

а) урок-гра;	г) урок-круглий стіл;
б) урок-вікторина;	д) урок-симпозіум;
в) урок-конференція;	е) урок-диспут.

Аналіз відповідей на дане запитання анкети свідчить про недостатню обізнаність учнів з уроками-диспутами, симпозиумами, круглими столами, що передбачають проведення дискусії, думки майже порівну (44 та 47%) розподілилися між уроками-іграми й вікторинами.

Результати проведеного анкетування показали недостатню обізнаність учнів з дискусіями як формою навчання та дискусійними елементами на уроках, зокрема з біології. Це, на нашу думку, свідчить про те, що вчителі біології мало або зовсім не використовують при проведенні уроків дискусії.

Тому наступним кроком дослідження було визначення ставлення вчителів біології до дискусії як форми організації навчальної діяльності. Для цього було проведено анкетування, в якому взяли участь 42 вчителі біології загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва та Київського району, м. Лубен (Полтавської області). Учителям була запропонована така анкета:

АНКЕТА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ

Шановні колеги!

З метою активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів з біології просимо Вас дати відповідь на запитання анкети. На запитання можна відмічати кілька варіантів відповідей.

1. Школа в якій працюєте (назва, номер, місто) _____

2. Стаж роботи в школі _____

3. Категорія _____

4. Чи використовуєте Ви дискусії на уроках біології:
а) так б) ні в) інколи
5. Якщо Ви використовуєте дискусії, то як часто:
*а) кожного уроку б) раз на місяць
в) раз на півроку г) раз на рік*
6. В яких класах Ви проводите уроки-дискусії з біології:
а) 7 клас б) 8 клас в) 9 клас г) 10-11 клас д) в усіх
7. Які форми проведення дискусій Ви обираєте:
*а) спонтанні б) сплановані в) фронтальні
г) групові д) дебати е) диспути*
8. Результатом проведення дискусій є:
*а) підвищення рівня навчально-пізнавальної діяльності учнів;
б) зниження рівня успішності учнів;
в) підвищення рівня самостійності учнів;
г) налагодження співпраці в учнівському колективі;
д) погіршення дисципліни на уроці.*
9. В чому полягають складнощі проведення дискусій з біології:
*а) великий обсяг навчального матеріалу;
б) складність підготовки дискусій;
в) складність вибору теми дискусії;
г) труднощі в оцінюванні результатів дискусії;
д) жодних труднощів;
е) Ваш варіант _____*
10. Наведіть будь ласка приклади тем для проведення дискусій (з Вашого власного досвіду) _____
_____
_____

Дякуємо за співпрацю!

Аналіз результатів анкетування свідчить, що лише 42% вчителів постійно використовують дискусію на уроках біології, 48% – інколи застосовують дискусію чи її елементи та 10% учителів узагалі не використовують дискусію в навчальному процесі.

На запитання: «Якщо Ви використовуєте дискусії, то як часто?» 15% учителів відповіли «раз на місяць», 75% – «раз на півроку» та 10% – «раз на рік». Дискусія як будь-яка форма навчальної діяльності повинна мати певний систематичний характер, тож інтервали у півроку, на нашу думку, є надто тривалими. Цікавим є також той факт, що частіше застосовують

дискусію вчителів, стаж роботи в школі яких знаходиться в рамках 5–10 років, що можливо пов'язано з браком досвіду з одного боку та професійним вигоранням з іншого.

В основній школі дискусії впроваджують лише 37% учителів, у той час як у старшій – 60%, хоча, враховуючи вікові психолого-педагогічні особливості школярів, варто зазначити, що спілкування є провідною діяльністю підлітків, що співпадає з навчанням в основній школі.

Серед форм проведення дискусій найчастіше обирають сплановані – 68%, майже однаковою популярністю користуються фронтальні та групові дискусії (47% та 40% відповідно). Підвищення рівня навчально-пізнавальної діяльності учнів у результаті проведення дискусій відмічають 62% учителів, зниження – 15%, підвищення рівня самостійності учнів – 55%, налагодження співпраці в колективі – 46% та зниження рівня дисципліни на уроці – 38% учителів. У цілому ці дані свідчать на користь дискусії як форми навчання, а зниження рівня дисципліни може спостерігатись через неправильну організацію класу на уроці.

Серед складнощів, що виникають при проведенні дискусій 43% учителів біології відмічають складність вибору теми дискусії, 41% – труднощі в оцінюванні навчальних досягнень школярів, 36% – великий обсяг навчального матеріалу, 29% – складнощі в підготовці самої дискусії та лише 17% опитаних не відчують жодних труднощів.

Серед тем, що пропонуються для проведення дискусій здебільшого вчителі пропонували теми з курсу «Загальна біологія» старшої школи, що підтверджує об'єктивність результатів відповідей на шосте запитання.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, в результаті дослідження можна зробити висновок, що дискусії є дієвим способом активізації пізнавальної діяльності учнів, що підтверджується науковими дослідженнями педагогів та психологів. Вони формують упевнену, компетентну, конфліктостійку особистість, майбутнього активного діяча суспільства.

Проте, результати проведеного анкетування засвідчують недостатню увагу вчителів біології до дискусії як форми організації навчально-пізнавальної діяльності школярів, особливо в основній школі. Це може бути пов'язано з низьким рівнем обізнаності вчителів з методикою проведення дискусій, їх різноманітністю та впливом на рівень пізнавальної активності й самостійності учнів.

Тож подальшими напрямками дослідження даної проблеми можуть бути:

- допомога вчителям у виборі тем дискусій та їх змістовому наповненні;
- розробка чітких критеріїв оцінювання результатів дискусії;
- розробка методичних рекомендацій щодо особливостей організації та проведення дискусій та ролі вчителя в них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агапшук С. С. Використання дискусій в процесі навчання біології / С. С. Агапшук // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Випуск 61. – Херсон : ХДУ, 2012. – С. 72–76.
2. Бутко Д. Г. Влияние методов и приемов обучения на формирование умения доказывать у учащихся старших классов : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Д. Г. Бутко. – Ворошиловград, 1983. – 185 с.
3. Джонсон Д. Методы обучения в сотрудничестве / Д. Джонсон, Р. Джонсон, Э. Джонсон-Холубек, Э. С. Зинчук (пер. с англ.). – СПб. : Экономическая школа, 2001. – 256 с.
4. Дрожжина Т. В. Педагогічні умови формування конфліктологічної компетенції учнів загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Т. В. Дрожжина. – Х., 2006. – 228 с.
5. Киричук В. О. Психолого-педагогічні умови стимулювання соціально-комунікативної активності старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. О. Киричук. – К., 1997. – 198 с.
6. Крутий Е. Н. Формирование диалогичности как средства интеллектуального развития старшеклассника : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Е. Н. Крутий. – Х., 1998. – 183 л.
7. Михальчук Н. О. Психологічні умови ефективності дискусії як форми навчальної роботи : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Н. О. Михальчук. – К., 2001. – 267 с.
8. Стельмах Н. В. Общественное мнение подростков как условие совершенствования гуманных отношений в классном коллективе : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.08 / Н. В. Стельмах. – Липецк, 1993. – 230 с.
9. Третьяк Н. И. Воспитание у школьников чувства собственного достоинства в процессе общения старшеклассников и учителей : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. И. Третьяк. – К., 1992. – 160 с.
10. Хупавцева Н. О. Психологічний потенціал евристичної бесіди як форми навчальної роботи : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Н. О. Хупавцева. – Рівне, 2007. – 380 с.
11. Чувасова Н. О. Формування пізнавальної активності старшокласників у процесі діалогічного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Н. О. Чувасова. – Кривий Ріг, 2008. – 222 с.

РЕЗЮМЕ

Агапшук С. С. Использование учителями биологии дискуссий на уроках в основной школе.

В статье раскрываются особенности использования дискуссий как формы организации учебной деятельности по биологии в основной школе. Осуществлен анализ места дискуссий в современных психолого-педагогических исследованиях отечественных и зарубежных ученых. Выяснено отношение учителей биологии к дискуссионной форме обучения и определена степень их осведомленности с

методикой организации и проведения дискуссий. Определены перспективы и пути осуществления дальнейших исследований по оптимизации использования дискуссий на уроках биологии в основной школе с целью повышения познавательной активности, самостоятельности и компетентности учащихся.

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс, познавательная деятельность, самостоятельность, компетентность, устойчивость к конфликтам, дискуссия, форма обучения, анкетирование.

SUMMARY

Ahapshuk S. Using discussions by biology teachers at the lessons in the secondary school.

The article reveals the peculiarities of the use of discussion as a form of educational activity in biology in secondary school. The place of discussion in the contemporary psychological and educational research of native and foreign scholars is analyzed. The attitude of biology teachers to the discussion form of learning is found out and the degree of awareness of methods of organization and leading of discussions is determined. The prospects and the ways to carry out further studies to optimize the use of discussions in biology class in the secondary school in order to increase cognitive activity, independence and competence of students are defined.

The results of the survey conducted by the author showed a lack of awareness of the pupils' concerning the discussions as a form of training and discussion items at the lessons, including biology lessons. This, in our opinion, testifies to the fact that teachers of biology do not use or use not enough discussions at the lessons.

The author concludes that the discussion is an effective means to enhance the cognitive activity of students, which is confirmed by the research of teachers and psychologists. Discussions form a confident, competent, resistance to conflict personality, the future active worker of the society. However, the results of the survey prove insufficient attention of biology teachers to the discussion as the form of organization of the educational-cognitive activity of pupils, especially in the secondary school. This may be due to the low level of awareness of teachers on the techniques of discussion conducting, their diversity and impact on the level of cognitive activity and independence of the students.

The author outlines the further directions of research of the given problem: assistance to teachers in the selection of the topics of discussion and their content; development of clear criteria of estimation of results of the discussion; development of the recommendations concerning the peculiarities of organization and holding of discussions and the teacher's role in them.

Key words: educational process, cognitive activity, independence, competence, resistance to conflict, discussion, form of education, questioning.